

mittentur ei (*Ibid.*), » quia supervacuis cogitationibus ad integrum carere non valemus. Has in quantum possumus, intercessione bonarum cogitationum, A et maxime frequenti Scripturarum meditatione fagemus.

HAYMONIS

HALBERSTATENSIS EPISCOPI

COMMENTARIA IN CANTICA ALIQUOT

Quibus Ecclesia perinde atque Psalmis David utitur.

CANTICUM ISALÆ PROPHETÆ.

Confitebor. Hic ascribitur titulus, Canticum Isaie prophetæ, quia Isaïas in præcedentibus suæ prophetiæ verbis casum hominis, et iram Dei mitigatam, et hominem ad pristinam dignitatem reparatum per Filium incarnatum prophetat. Materia est Christi adventus. Modus, quod ostendit quæ bona ex illo adventu hominibus proveniant. Intentio est, hortari ad laudem pro incarnatione Filii.

Vox filii prophetantis: *Confitebor tibi, Domine*, id est, laudabo te, *quoniam iratus es mihi*, id est, toti humano generi, culpa parentis, et *conversus est furor tuus*, id est, ira tua dimittendo peccata, et *consolatus es me* spe æternæ beatitudinis: non ideo confitetur, quod iratum fuisse intelligit, sed quia de ira ad misericordiam conversus sit.

Ecce ita consolatus es me, quod *Deus iratus* prius, modo factus es *Salvator meus* ab originali peccato mundans, ideo deinceps *agam*, id est, promovebor in virtutibus *fiducialiter*, id est, securus sum de præmio, si quid boni gesserō, *non timebo* diabolū, vel peccatum quod habitat in mortali corpore, quia iste *Salvator* refrenabit utrumque.

Ideo non timebo, quia *Dominus fortitudo mea* est contra illa, et *est laus mea*, id est, faciet me laudabilem in æterna vita: et hæc omnia ideo sunt mihi, quia creator *factus est valens creaturæ mihi in æternam salutem*.

Haurietis. Convertit se ad illos, qui erant in tempore incarnationis: quasi dicat: Ego in ænigmate prophetico spiritu salvandum me video, vos autem aperte *haurietis aquas* doctrinæ et baptismatis in *gaudio* spirituali, *de fontibus*, id est, de multiplici abundantia *Salvatoris*, et alter alteri *dicetis* et admonebitis alios *in illa die* incarnationis. *Confitemini Domino*, et *invocate nomen ejus*, id est, præparate vos dignos ad invocandum.

Notas facite. Hoc etiam dicetis: *Notas facite in populis* prædicando *ad inventiones ejus*, id est, salvationem, et omnem viam sapientiæ et scientiæ, quam invenit et ostendit fidelibus suis: et ne velitis nomen Dei usurpare vobiscum sicut Adam fecit, sed

A semper mementote quoniam excelsum est nomen eius et punit superbos.

Hoc etiam dicetis: *Cantate Iste Domino*, quoniam in his *magnifice fecit* et dignus est laude: et dicetis etiam: *annuntiate hoc*, id est, hanc salvationem, *in universa terra* ubique gentium, ista salvus omnes colligit.

Exulta. Quasi omnibus jam est annuntians, sed tu, o *habitatio Sion*, id est, o vos Judæi principaliter, *exulta et lauda* ideo, quia *sanctus Israel*, id est, ille qui sanctificat Israel, est *magnus in medio tui* de vobis natus, inter vos conversatus.

CANTICUM EZECHIÆ REGIS JUDA.

Ego dixi. Canticum istud est ab Isaia scriptum, tamen non nomine ejus intitulatur, sed nomine Ezechias, qui ab Isaia loquens inducitur. *Ezechias* cum in multis Deo deserviret, in hoc peccavit, quod excelsa non abstulit, unde a Deo gravi infirmitate percussus, ab Isaia meruit audire: *Dispone domui tuæ*, quia morieris tu, et non vives. Ille ergo gravi compunctione conversus ad parietem, peccata deflevit, et rursus ab eodem Isaia audire meruit, quod Deus poenitentia illius placatus, quindecim annos vitæ superinduxit. Postquam igitur Ezechias de infirmitate convaluit, hoc Deo canticum liberatori suo cecinit, in quo et peccati sui et infirmitatis meminit, ut ex opposito tribulationis gratior appareat modus liberationis. Materia est ipse Ezechias in infirmitate positus, et ab infirmitate liberatus. Modus est, quod ostendit quare in illam infirmitatem corruerit, propter peccata sua, et qualiter in infirmitate se habuerit, scilicet, quam graviter poenituerit, et qualiter per poenitentiam purgato peccato, convaluerit. Intentio est hortari ad poenitentiam. Notandum est, Isaïam in verbo Domini loquentem, et vicinam mortem annuntiantem, Ezechias non esse mentitum, quamvis ille convaluit. Dominus enim sub conditione solet loqui, quia dicit: *Morieris, nisi poenitueris*.

Verba Ezechias, recolentis qualiter in infirmitate se habuerit: *Ego dum infirmarer dixi*, id est, deliberavi: *Vadam ad portas inferi in dimidio dierum meorum*, quia dies meos non consummavi in studiis bonorum operum.

Quæsi, et ideo, quia vidi propter peccata mea, et ante consummatam vitam me in inferno ponendum, *quæsi* a Domino precibus et compunctione cordis, *residuum annorum meorum* ut prolongato vitæ spatio, quod in me imperfectum erat, consummarem.

Ideo quæsi bona, ut perficerem, quia si non perficerem, *dixi*, id est, deliberavi, *non videbo Dominum Deum in terra viventium*. Solebam mihi aggratulari in circuitu illius, qui reparatus est quietem quam Adam perdiderat, sed non videbo ultra inter illos qui sunt terra viventium.

Non videbo. Expositio præcedentis versus. Vere non videbo, quia non ad salutem *ultra aspiciam*, si modo moriar, *hominem* quem intelligo in humanitate venturum, et non aspiciam ipsum eundem *habitatorum* qui erit habitatio *quietis* Quasi diceret: Veniet quidem ad loca inquietudinis, sed tamen erit habitator *quietis*, ultra non moriens.

Generatio mea ablata est: quasi diceret: Et si moriar inconsummatus, ut non perficiam bona, tunc ille egregius de semine meo nasciturus erit, a salute mea ablatum. Vel, generatio piorum et electorum a me est elongata: mea, id est, inter quos me futurum intellexeram, et *convoluta est a me quasi tabernaculum pastorum*. Per simile loquitur, quasi tanta velocitate remota est a me societas sanctorum, si inconsummatus moriar, quam cito convolvuntur tabernacula, hoc est, tentoria pastoria, quando mutant pascua.

Præcisa est. Ideo non aspiciam, quia *vita mea præcisa est*, id est, non perfeci bona, quæ debui, *velut a texente*. Per simile dicit illius textoris, qui priusquam perficiatur tota tela, præcidit partem quam texuit. Et textor meus, scilicet, Deus, *succidit me*: non dicam, cum jam aliquid texuissem, sed *dum ordire adhuc*, id est, dum ad bene agendum me præpararem, *succidit me*: et præcisam vitam dicit, non quod mortuus esset, sed præ nimia gravitate infirmitatis, quia parum defuit a morte.

De mane usque ad vesperam finies me. Quasi ideo succidit, et quasi mortuum me fuisse, quia præ nimia infirmitate singulis diebus dicebam: O Domine! de hoc mane usque ad vesperam finies me: et *vesperi sperabam* et dicebam, *usque ad mane finies mane*.

Ideo sic sperabam, quia infirmitas a Deo immissa, *sic contrivit omnia ossa mea, quasi leo* confringit omnia quæ rapuit.

De mane. Propter oppositam similitudinem de leone, repetit. Et quia similis erat leoni infirmitas, ideo dicebam: *De mane usque ad vesperam finies me*.

Hactenus dictum est de gravitate infirmitatis: et quia propter peccata scilicet contigit, hic de pœnitentia peccatorum incipit, quam in ipsa infirmitate habuit quasi diceret: Video quidem propter peccata hanc infirmitatem evenisse, sed ad Dominum *sic clamabo* tota mentis intentione, *sicut pullus hirundinis* qui maxime os aperit in clamore, et sic etiam *meditabor ut columba*, clamando peccata ingemiscam.

Attenuati sunt. Quia proponebam clamare et gemere, ideo *oculi mei*, id est affectiones meæ *sunt attenuati*, id est remota crassitudine terræ clariores et subtiliores effecti, et per hoc *suspicientes in excelsum* scilicet, in Deum directi. *Domine*. Oculi dico dicentes, *Domine, vim infirmitatis patior* a simili illius, qui in causa deprimitur, et advocatum quærit; inde dicit: *sed tu responde pro me*, id est, sis advocatus meus.

Quid dicam? Quasi admiratus peccata sua, et justitiam illius, quem invocat, dicit: Invoco te ut liberes me, sed *quid dicam* ex hoc quod invoco te; *aut quid respondebit mihi ipse Deus?* Quomodo fiet ipse Deus advocatus, *cum ipse fecerit* hanc mihi infirmitatem propter peccata mea? Quasi diceret: *Quamvis* intelligo iratum, et pœnam inferentem mihi propter peccata mea, tamen per cordis compunctionem scio placatum, et me ab infirmitate sanaturum.

Recogitabo. Quasi diceret: Et si responderis pro me et ab infirmitate me suscitaveris, *recogitabo tibi omnes annos meos* recompensando bona pro singulis bonis, quæ feci in præteritis annis meis, *in amaritudine animæ meæ*, id est, in gravi cordis compunctione. *Domine*. Proponit infirmitatem carnis non causa excusationis, sed causa facilius impetrandi. *Domine, si sic vivitur*, et in tanta carnis fragilitate, quæ peccatis non potest resistere et si in talibus peccatis est *vita spiritus mei*, id est sensualitatis meæ quod mea caro nihil docet et suggerit nisi peccata, quod *revera est*: quando homo in carne subsistit, tunc *juste corripis*, id est correptum et emendatum *me facies* per istam infirmitatem, et spatium emendandi tribues, et deinceps *vivificabis me* justum et sanctum efficiens: et vere debeo corrigi et emendari, si spatium prolongatum fuerit, quia *ecce modo hoc recognosco*, quod in pace dum populus totus pacem habet, et tutus est ab inimicis, est ista *mea amaritudo infirmitatis amarissima*. Dum totus populus mecum in bellis periclitaretur, non poteram meam culpam ita attendere, sed per hoc quod solus punior, populo iaculum, ideo comperio hoc ex peccatis meis contigisse.

Tu autem. Ecce incipit ostendere quomodo convalluit, quasi diceret: Amaritudo est mihi, *tu autem eruisti*, indulgendo spatium vitæ, *animam meam, ut non periret*: et per hoc eruisti, quia *projecisti post tergum tuum omnia peccata mea*, oblivioni dedisti condonando:

Quia ideo me eruisti, ut ereptus confiterer, qua aliter non possem confiteri, quia *non infernus confitebitur tibi*. Nullus postquam in inferno est positus, potest te laudare, sic nec ego si ibi ponerer exigentibus peccatis, *neque mors*, id est aliquis in peccatis mortuus, etiam in hac *laudabit te* sicut decet, sic nec ego si in peccatis perseverarem: et illi *qui descendunt in lacum*, id est in infernum, vel profundum vitiorum, *non expectabunt veritatem tuam*, id est in carne Filii tui promissam sibi utilem non intelligunt: sic nec ego, si in peccatis morerer, vel si in peccatis perseverarem, incarnationem Filii

tui futuram non intelligerem mihi profuturam.

Vivens. Ibi non confitebuntur, sed *vivens*, id est, solus in virtutibus *vivens* in præsenti, et in beatitudine post mortem, *ipse solus confitebitur tibi* : et ideo me vivificasti, ut tibi confiterer.

Confitebitur tibi dico, et aliquis illorum vivificatorum factus pater et doctor aliis, *faciet filiis*, quos docet *notam veritatem tuam*, id est promissiones tuas, quod non vis mortem peccatoris, sed potius ut convertatur, et vivat (*Ezech. xviii*) : *sicut et ego hodie notifico per infirmitatem et sanationem meam.*

Et ut possim confiteri, *Domine*, sicut cœpisti, deinceps *salvum me fac* et alios, et communiter *psalmos nostros cantabimus cunctis diebus vitæ nostræ in domo Domini*, non in excelsis, sicut hucusque promissisti.

CANTICUM ANNÆ.

Exsultavit. Anna diu perpessa opprobrium sterilitatis ab æmula sua Fenenna et filiis ejus, tandem secundata, et Samuele filio suo, sicut mos erat, in templo adducto, quasi pro gratiarum actione cecinit hoc canticum Domino, in quo etiam prophetat salutem, quam Dominus tempore ipsius Samuelis, et per ipsum Samuelem facturus esset Israelitico populo. Per Annam prius sterilem, postea secundatam, significatur gentilitas, quæ prius despecta a Judæis, postea conversa, Judæis est prælata : per Fenennam Judaicus populus, qui ante a Deo acceptus, postea est repudiatus : per Samuelem, Christus, qui futurus erat salus Judaici populi, id est omnis credentis. Materia est filius Annæ a Deo datus. Modus est, quod ostendit qualiter ipsa Anna pro filio sibi dato se habuerit, scilicet, quod Deo datori gratias retulit, et quid per ipsum Samuelem contigit, scilicet, salus populi, et destructio hostium. Intentio est, hortari ad laudem Dei, pro impetratione alicujus beneficii.

Vox Annæ, de accepto filio congratulantis : *Exsultavit cor meum in Domino quod dedit mihi filium ; et cornu meum*, id est, defensio mea contra improperium sterilitatis, *exaltatum est in Deo meo*, non in me superbivi, sed in omnibus me gratam exhibui Deo.

Et ipsum filium, *os meum* quod mihi prius improperantibus respondere non audebat, modo *est dilatatum super inimicos meos*, quia habeo quid respondeam æmulæ et filiis ejus : ideo exaltata sum, *quia lætata sum in salutari tuo*, id est, in filio, quem provideo salutarem populi tui, per te dato.

Non est sanctus. Et quia dedit salutarem, per hoc apparet, quod *non est aliquis sanctus ut est Dominus qui tantumdem valeat.* Vere non est æque aliquis sanctus, *neque enim est alius extra te.* Nullus est sanctus, nisi per te, *et non est aliquis fortis in dandis beneficiis, potens sicut Deus noster.*

Ergo *nolite*, tu æmula et filii Philistæi, quos intelligo devincendos in sacerdotio filii mei, *multiplicare loquitur sublimia* sicut usque huc *gloriantes.* Non tantum nova non multiplicetis, sed etiam vetera quæ

A solebatis, proferre, *recedant de ore vestro* ; ideo recedant, *quia Deus omnia prœvidens, cum vos exitum rei non intelligatis, jactantiæ vestræ poenam præparabit* : hoc dicit : *quia Deus scientiarum Dominus est, et ipsi præparantur*, id est antequam fiant, cognoscuntur *cogitationes* hominum.

Et quia novit conscientias vestras superbas, et mean humilitatem, ideo vos deposuit, et nos exaltavit : hoc dicit : *arcus*, id est potestas, *fortium*, id est æmulæ et filiorum, et Philistinorum, *superatus est* per mean fecunditatem, et per fortitudinem Judæorum, *et infirmi ego et mei*, vel etiam Hebræi, modo per istum filium *sunt accincti robore.*

Et illi, qui prius repleti fuerant potestate et divitiis, modo *pro panibus* quibus saturarentur, *se locaverunt* B et servant ut mercenarii, et prius *samelici*, ut ego ipse vel Judæi, *saturati sunt.*

Donec. Ego paulatim tantum crevi, et adversari decreverunt, donec ad maximam vilitatem devenerunt : hoc dicit : *donec sterilis*, id est ego vel Judæi potius, impotens resistere allophillis, *peperit plurima*, et, illa æmula *quæ multos habuit filios* vel allophilli, qui multos habebant bellicosos, *infirmata est.*

Et hoc quod ego sum saturata, et illi infirmati, hoc est per *Dominum*, qui quos vult *mortificat*, et quos vult *vivificat* et mortificatos *deducit ad inferos*, ut ibi perpetuo remaneant, et quosdam *reducit*, quia prævidebat justos in Christi resurrectione reducendos.

Dominus etiam pauperem facit et ditat in divitiis, *humiliat et subleat* in potestatibus.

C Ipse dico *suscitans de pulvere*, id est de inferiori gradu *egenum* sicut me, vel meum *populum*, et de *stercore*, id est, de magno opprobrio et abiectione *pauperem erigens* in magnam dignitatem.

Ad hoc erigens, *ut sedeat cum principibus*, et *scilium gloriæ teneat* sicut imperator.

Et ipse potest, *Domini enim sunt cardines terræ*, hoc est, ultimi fines terræ et *posuit orbem*, hoc est, le firmamentum *super eos cardines.*

Dominus etiam ipse postquam exaltat sanctos *servabit ne peccent pedes sanctorum suorum*, id est fines ipsorum, quia ad bonum finem perducet eos, et exposito, *impii conticescent* non audentes mature, nec habentes bonum quod proferant, *positi in tenebris inferni*, jam conticescent : et *quia ille tantum qui vir est, roborabitur* in futuro, et hoc robur erit *non in sua fortitudine*, sed Dei.

Vir quidem fortis apparebit, sed *adversarii ejus expertes* divinæ fortitudinis *formidabunt*, et timidi apparebunt ante *Dominum*, et ipse existens in *cælis*, *tonabit* per tubam archangeli horribiliter *super ipsos* dicens : *Ite, maledicti, in ignem æternum* (*Matt. xxv*). Vel antequam veniat ad illud judicium, in hoc presentem intonabit in cælis, id est per apostolos, qui eis prædicando annuntiabunt futuram miseriam.

Et non mirum si formidaverint, quia *Dominus* in illo judicio *judicabit omnes fines terræ*, id est cujuscunque modi homines, et hoc per filium ; et hoc dicit : *Et dabit imperium regi suo Christo, et in*

Ho iudicio *cornu*, id est altitudinem, quod in quibusdam depressum videtur; *sublimabit* ut hujus humanitati omnia subjiciantur, *Christi sui*, id est Filii, per Samuelem significati.

Allegorice potest psalmus ita totus legi. Vox Ecclesiae de gentibus: Exsultavit cor meum in Domino, quia assumpta sum ad fidem: et exaltatum est cor meum in Deo meo, quia defensionem habeo contra improperantes Judæos.

Dilatatum est os meum super inimicos meos, quia habeo quid eis respondeam, ipsos jam excecatos per veram illuminationem, quia lætata sum in salutari tuo, quia fidem Filii tui salvatoris suscepi. O Judæi, nolite super me multiplicare loqui sublimia gloriantes.

Et recedant vetera, quæ improperare solebatis. **B** Deo recedant, quia arcus, id est potentia fortium iudæorum, est superatus per nos, qui modo plus intelligimus quam ipsi: et infirmi, id est nos accincti unum robore scientiæ.

Et alii Judæi prius repleti sapientia, modo provanibus se locaverunt, effecti sunt lumen gentilium, et panem vitæ intellectus acciperent: et famelici gentiles, prius Deum ignorantes, saturati sunt scientia.

Tandiu crevit, donec gentilitas prius sterilis, peperit plurimos in fidem: et illa Judæa, quæ prius multos habebat filios, in cultum Dei instructos, infirmata et excecata est. Et non mirum si gentilitas ita crevit, quia Dominus hoc fecit, mortificat excecando, et illuminando vivificat: deducit ad inferos mortificatos, educit vivificatos.

Et idem Dominus pauperes facit Judæos, et ditat gentiles, et humiliat superbos Judæos, et sublimat gentiles humiles.

Suscitans de pulvere, id est de ignorantia egenam gentilem, et de stercore idololatriæ ipsum pauperem erigens.

Ad hoc, ut sedeat cum principibus, id est cum apostolis, et solium gloriæ teneat in æterna beatitudine.

Domini enim sunt cardines terræ: sicut expositum est usque in finem.

CANTICUM MOYSI AD FILIOS ISRAEL.

Cantemus Domino. Filiis Israel per mare Rubrum ductis, quasi pro gratiarum actione cantavit Moyses Domino, quia inimicos eorum submerserat (*Exod. xv*), hoc canticum laudis, et filios Israel canere docuit, Maria sorore sua præeunte et cithariante, in quo præfiguravit lætitiæ sanctorum, qui per baptismum submersi vitæ, evaserunt, et Deo gratias referunt. Materia est transitus filiorum Israel per mare Rubrum, et submersio inimicorum. Modus est, quod ostendit se pro sua liberatione et hostium submersione Deo gratias reddere, et per quod transitus iste contigerit, scilicet, per dexteram et fortitudinem Dei: et prophetat etiam quid in ipso itinere post transitum eventurum sit, scilicet, qualiter eos

A Deus ab omnibus in via obsistentibus liberabit, donec inducat in terram promissionis. Intentio est, hortari ad laudem Dei, propter ipsum transitum.

Vox Moysi de liberatione applaudentis: *Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est cum in Ægypto operatus sit multa, in hac submersione hostium clarior apparuit, quia equum, id est, totam pompam et superbiam, et ascensorem, id est ipsum Pharaonem et milites ejus dejecit in mare.*

Fortitudo mea. Determinat quis sit ille, qui ita gloriose magnificatus est, scilicet *Dominus*, quasi ille qui ita magnificatus est, est *fortitudo et laus mea*, qui facit me fortem et laudabilem et ipse factus est *mihî in salutem* submersis hostibus.

Iste idem est Deus creator meus et ideo glorificabo eum et non novus Deus, sed *Deus patris mei Abraham et aliorum, et exaltabo eum et ideo est laudandus.*

Dominus. Et potuit projicere, et esse in salutem, et ipse *Dominus* est quasi *vir pugnator* contra inimicos fortiter pugnans: et si nescitis quis sit, ego dico vobis, *omnipotens nomen ejus*: *currus* hic determinat quem equum, et quem ascensorem superius intellexerat: quasi diceret: et quia est pugnator et omnipotens, ideo projecit *currus Pharaonis* et ipsum Pharaonem cum superbia et pompa sua: et non ipsum tantum, sed *exercitum ejus*, id est totum comitatum ejus, *projecit in mare.*

Et non tantum quoslibet, sed *electi principes ejus submersi sunt in mari Rubro* et quia potuissent submergi, et iterum emergere, addit *abyssi*, id est profunditates aquarum *operuerunt eos, descenderunt in profundum quasi lapis*, id est, ad similitudinem lapidis ad inferiora descendentes, semper.

Dextera tua, Domine. Incipit determinare per quid submersionem illam fecerit, scilicet, per fortitudinem dextræ, id est operationis suæ: hoc dicit: *O Domine*, ita illi submersi sunt, et in hoc est *dextera tua*, hoc est, operatio tua, *magnificata est in fortitudine*, id est, in hoc forti opere. Vel, *magnificata est in fortitudine*, quasi cognita est fortis esse: et vere dextera tua est fortis, quia *dextera tua*, id est operatio et virtus tua, non casus vel mutatio elementi *percussit inimicum Pharaonem, et in multitudine gloriæ tuæ*, id est, in *multiplici gloria deposuisti adversarios meos totam familiam Pharaonis.*

Misisti iram tuam. Adhuc ostendit qualiter operatus sit, tu *misisti iram tuam* super eos quæ *devoravit eos in aqua*, tam cito *sicut ignis vorat stipulam, et in spiritu furoris tui in turbine venti*, quem iratus immisisti, *congregatæ sunt aquæ super eos.*

Sed priusquam illi ingrederentur, *stetit unda*, id est, *divisa est aqua*, quod est mirum, quia ipsa est in sua natura *fluens*: et non tantum juxta ripam *divisa est aqua*, sed etiam *in medio mari congregati sunt abyssi* quasi murus a dextris et a sinistris: *abyssi*, id est, profunditates aquarum; et ideo quia vidit aquam stantem, *dixit inimicus: Persequar et comprehendam, dividam spolia meis militibus, quæ*

ipsi rapuerunt ab Ægyptiis, implebitur anima mea A illis spoliis, votum meum satiabo.

Et super ipsos evaginabo, non retraham ab occasione gladium meum : et interficiet eos manus mea.

Ipsæ ita disponebat, sed spiritus tuus vel turbo, flavit immissus, et operuit eos mare, submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus.

Et quia ita fortiter egisti, o Domine, quis similis tui in fortibus, id est, inter fortes? et præter fortitudinem, quis magnificus est similis tui in sanctitate? et quis ita est terribilis atque laudabilis, et faciens mirabilia sicut tu?

Et in illa submersione extendisti, id est, magnificasti manum tuam, id est, operationem tuam, et devoravit eos terra, id est, spes terræ, quia videbant terram nudam.

Dux fuisti. Hic incipit ostendere prophetando ex parte, qualiter eos per desertum traduxit usque in terram promissionis : et populo traducto, dux fuisti in misericordia tua populo quem redemisti.

Et portasti eum in fortitudine tua ad habitaculum sanctum tuum, id est, in Hierusalem, ubi sanctificaris.

Et interim dum transirent per desertum, ascenderunt populi in occursum, et nocumentum eis, et trati sunt quod transirent fines eorum : et determinat qui populi, scilicet, dolores obtinuerunt habitatores Philistinim.

Et tunc conturbati sunt principes Edom, id est, Idumæorum, qui de Esau descenderunt : robustos Moab obtinuit tremor illis transeuntibus, obriguerunt timore omnes habitatores Chanaan.

Irruat super eos. Prophetando dicit, quasi diceret : Ipsi timebunt et hoc concedo, irruat super eos formido mentis, et pavor corporis in magnitudine brachii tui in magna fortitudine.

Et oro ut contra Israel fiant immobiles quasi lapis, donec pertranseat, id est, per loca eorum transeat populus tuus, Domine, et non tantum per loca quædam, sed donec omnino pertranseat populus tuus iste quem possedisti usque in terram promissionis.

Et sicut oro, ita fiet, quia tu introduces eos in terram promissionis et firmiter plantabis in monte hereditatis tuæ, quæ montana Judææ scilicet, in firmissimo habitaculo tuo, quod operatus es, Domine, quod tu illis præparasti.

Et illud habitaculum quod tu illis dedisti, est sanctuarium tuum, Domine, quia ibi sanctificabis quod firmaverunt manus tuæ, ut quoad obediunt tibi, firmiter illud tenerent : et iste Dominus qui ista omnia operatus est, regnabit in æternum, id est, quantum aliquis potest cogitare et ultra quam aliquis potest cogitare.

Et possumus certi esse quod hæc omnia, quæ adhuc restant, operabitur : quod potest videri per principium operum, ut exhibitio præteritorum sit certitudo futurorum : hoc dicit : Ingressus est enim

Pharao cum curribus et equitibus ejus in mare, et reduxit super eos Dominus aquas maris.

Filii autem Israel ambulaverunt per siccum in medio ejus.

Allegorice potest legi. Vox fidelium in baptismo purificatorum, et de diabolo, et vitiorum destructione Deum glorificantium : Nos purgati in baptismale cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est in hac nostra recreatione, plus quam in prima creatione : ideo cantemus, quia equum, id est, totam superbiam diaboli, et ipsum diabolum ascensorem hujus equi, dejecit in mare, quia potestatem quam exercebat super totum humanum genus, in baptizatis perdidit.

Fortitudo mea et laus mea Dominus, sicut expositum est : et ipse cum sit creator omnium, factus est creatura, valens mihi in æternam salutem.

Iste Deus meus, et glorificabo eum, Deus patris mei Abrahamæ et aliorum : vel caput Christi, qui est pater baptizatorum : unde dicit Apostolus : Caput Christi Deus (I Cor. xi). Dominus quasi vir populi omnipotens nomen eis, currus scilicet determinata est, quis sit ascensor currus, id est, illos malos, qui multi congregantur in eadem militia, ad portandum Pharaonem, id est, Beelzebub principem demoniorum, et omnem exercitum ejus, id est, minores diabolos, projecit in mare, quia jam non habent tantam efficaciam nocendi in baptizatis.

Electi principes ejus submersi sunt in mari Rubro, in sanguine Christi.

Dextera. Quasi diceret : Per Filium tuum hæc omnia operatus es : dextera tua percussit inimicum, id est, diabolum : et in multitudinis gloriæ tuæ, id est, in multiplici gloria natiuitatis, passionis, resurrectionis, deposuisti adversarios meos malignos spiritus.

Misisti. Adhuc ostendit quomodo deposuit et submersit : misisti iram tuam, quæ devoravit eos sicut stipulam : et in Spiritu sancto ministratore tui fororis, sicut est minister gratiarum, præter ablatam potestatem in baptismo, congregatæ super ipsos malignos spiritus et multiplicatæ sunt aquæ, id est, tribulationes, quod erit in futuro, quando torquebuntur in inferno.

Sed interim ante diem iudicii stetit unda, et prolongata est, unda fluens, id est, pœnam inundans, quia nondum torquentur. Adhuc augmentat pœnam reservatam, dicendo, abyssi, id est, illæ profundissimæ pœnæ congregatæ, id est, reservatæ et multiplicatæ in medio mari.

Et ideo, quia vidit diabolus in hoc præsentis pœnæ dilatam, dixit : Persequar istos quos video mihi subtractos, et comprehendam per peccata : dividam spolia, id est, virtutes auferam : implebitur, id est, satiabitur, anima mea, id est, desiderium meum, quia nolo ut in loco unde cecidi, substituantur.

Et si non potero deceptionibus proficere, evaginabo per meos ministros gladium meum, ut terreo

moveantur, et interficiet eos manus mea corporaliter.

Flavit. Ipse ita disponebat persequi et interficere, sed spiritus tuus sanctus flavit et conturbavit eos, et potestatem ejus imminuit, et operuit eos mare, aqua baptismi : et ita operuit, ne rursus resurgerent in pristinam potestatem : hoc dicit : submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus, quæ magnam potestatem habent.

Quis similis tui in fortibus, Domine? sicut expositum est.

Extendisti in baptismo, ita potestate privasti : et quantum ad diem judicii, extendisti, id est dilatasti, et amplificasti manum, id est, vindictam tuam, quam illis inferes.

Et illis ita subversis, et ad majorem pœnam destinatis, dux fuisti per desertum hujus vitæ post baptismum populo quem redemisti pretio sanguinis, in misericordia tua, id est, in multiplici gratiarum largitione.

Et portasti eum in fortitudine tua ad habitaculum sanctum tuum, usque in æternam beatitudinem.

Ad quam beatitudinem dum tenderet, ascenderunt ut eos detinerent populi, id est, multitudo vitiorum, vel malorum hominum, et irati sunt contra eos tribulando. Exponit per partes, malorum : quasi diceret : Et quia vincere non potuerunt, ideo dolores obtinuerunt habitatores Philistiim : Philistiim interpretatur, *potione cadens*, et significat ebrios terrenis, qui sanctos volunt pervertere : quod quia non possunt, dolent.

Tunc conturbati sunt principes Edom, id est sanguineus, qui sanctos persequitur : robustos Moab obtinuit tremor. Moab *lege abutens* interpretatur, et significat incestuosos, et aliis vitiis obnoxios : qui omnes dolent de perseverantia bonorum, et timent pœnas, quæ per eos annuntiantur : omnes habitatores Chanaan. Chanaan, id est, descensus, et significat in infima viticrum detrusos, qui dolent, quod non possunt detinere.

Irruat. Quasi diceret : Isti mali ita volunt sanctos pervertere, sed irruat super eos formido et pavor in magnitudine brachii tui, id est, filii.

Fiant immobiles quasi lapis, donec pertranseat populus per hanc vitam, usque ad cœlestem vitam, populus tuus iste quem possedisti.

Et ita flet : introduce eos, et plantabis in monte hæreditatis tuæ, id est, in cœlestem beatitudinem, scilicet, firmissimo habitaculo tuo, quod operatus es, Domine, timentibus te.

Illud opus dico, sanctuarium tuum, Domine, quia nihil coinquinatum intrabit in illud. Cætera per se patent.

ORATIO HABACUC PROPHETÆ

Pro ignorantibus.

Domine, audivi. Habacuc inter cætera prophetiæ suæ verba etiam Christi nativitatem prophetat, de

qua, quoniam magnam utilitatem proventuram intellexit, hoc canticum exultationis Deo cecinit, in quo materiam habet ipsam Christi incarnationem et passionem. Modus est, quod enumerat et determinat bona, quæ per ipsam nativitatem hominibus sunt impensa. Intentio est, hortari ad laudem Dei pro incarnatione Filii.

Domine, audivi per internam locutionem *auditionem tuam*, id est, illud quod de te audiri facis ab aliis, scilicet, incarnationem Filii, et *timui* quia rem contra naturam intellexi.

Domine. Quasi diceret : Res quidem mirabilis est, sed jam ulterius inde mirabor, quia intelligo te potentem, ut facias contra naturam : hoc dicit : *Opus tuum, Domine, est istud*, id est, tuæ omnipotentiam congruum : et hoc opus tuum, Domine, *virifica*, id est, vividum et potens ostende, et efficax, et pluribus notum ; quod quidem tempore meæ sterilitatis non continget, sed *in medio annorum* in plenitudine temporum, quando erit quasi cor annorum.

In medio annorum. Quasi diceret : Et sicut ego oro, ita tu *facies notum* illud opus, id est, illam incarnationem, *recordaberis* in operis adimpletione, *misericiendi* primo homini positæ, sed propter peccatum subtractæ, et quasi oblivioni datæ, cum prius *iratus fueris* homini ipsi.

Deus. Quia occulte locutus erat in ænigmate, ideo aperte determinat quod opus, et quam auditionem intellexerat. *Deus ab austro*, id est, ab Ægypto, unde auster flat, *veniet* ad terram Israel defuncto Herode. Unde dicitur : *Ex Ægypto vocavi Filium meum* (Matth. 11; Ose. 11), et ipse idem sanctus *veniet de monte Pharan*. Pharan locus est in Ægypto, qui Pharos dicitur, turris in ora maris : unde reges terræ illius Pharaones dicuntur. Deus, ex natura Patris : sanctus, ex humanitate.

Operuit cælos. Et ille cum Deus et sanctus sit, *gloria ejus operuit cælos*, id est, illos qui majores sunt, obtenebrat sua claritate : et etiam illuminat minorem lucem illorum, majori lumine suffundens, et terra tota *plena est laudis ejus*, id est, terreni laudant eum, vel per eum laudabiles fiunt.

Splendor ejus. Ecce de passione : et postquam *splendor ejus* per totum mundum *ut lux erit*, tunc *cornua crucis erunt in manibus ejus*.

Et quamvis ita magnus, tamen poterit crucifigi, quia *ibi*, id est, in tempore passionis, *abscondita est fortitudo ejus*, quando se totum tradidit in potestatem crucifigentium : et ex hac crucifixione magna utilitas proveniet, quia illo resurgente *ante faciem*, id est præsentiam *ejus, ibit mora* et destruetur, quia per eum facultas resurgendi omnibus datur.

Et per ejus resurrectionem *egredietur diabolus fortis armatus* de domo quam prius possederat *ante pedes ejus*, ubicunque ipse per inspirationem incesserit : et diabolus perdens jus suum, *stetit*, et erectus in immortalitatem et impassibilitatem, *mensus est terram*, id est, per mensuram, quos voluit, de terra accepit : quos noluit, reprobavit.

Et *asperit*, id est, merita singulorum pensavit, et *dissolvit gentes* a frigore infidelitatis, et *montes sæculi*, id est, potentiores et superbiores in hoc mundo, *sunt contriti*, id est, recognoscendo peccata, humiliati et valde compuncti.

Et etiam *colles mundi*, id est, sæcularii potentes, *sunt incurvati* ad poenitentiam, *ab itineribus æternitatis ejus* per itinera, quæ facit æternitas in mundo, prædicando per ipsam humanitatem Christi, et per ejus apostolos.

Vidi etiam, id est, prophetico spiritu intellexi, quod tentoria *Æthiopiæ*, hoc est illi qui nigri sunt in vitiis, et in tentoriis morantur assidue, in illis militantes, turbabuntur per poenitentiam *pro iniquitate* sua præterita : et etiam *turbabuntur* per poenitentiam *pelles*, id est, militantes in tentoriis, quæ stebant le pellibus : pelles dico *terræ*, id est possessæ a terrenis, qui sunt *Madian*, id est declinantes iudicium, id est non credentes se puniri propter peccata. Madian est populus qui obstitit Israeli ingredienti terram promissionis, et significant qui, illos sanctis tendentibus ad beatitudinem, impedimenta parant.

Nunquid. Determinat per quid ista conversio fiat, scilicet, per doctrinam et baptismum, quod sic dicit : *Domine*, qui prius vindictam tuam in aquis diluvii exercuisti (*Gen. vii*), et aquas *Ægypti* in sanguinem convertisti, et aquas maris super *Ægyptios* invertisti (*Exod. xiv*), *nunquid* adhuc *iratus es* in *fluminibus* Scripturarum, ut convertas eas in sanguinem, id est, in falsum intellectum litteralem, ut potatos occidant ; quasi diceret : Non est amplius iratus, sed iam est verus et salubris intellectus : aut nunquid est adhuc *furor tuus*, id est continuatio iræ tuæ, sicut prius exercuisti iram tuam, ita modo exerceas continue in *fluminibus* iram tuam ; quasi diceret : Non, sed sicut prius continue iram tuam exercuisti per aquas, ita modo continue per doctrinas Scripturarum misereris : *vel* est adhuc in *mari indignatio tua* ? Non est, sed sicut in mari Pharaonem et suos occidisti, ita ex opposito homines in baptismo modo salvos facis.

Qui ascendis. Ecce quomodo facis scripturas salubres ; quasi ita dico : *quia ascendis super equos tuos*, id est super apostolos tuos, qui te per mundum ferunt, et *quadrigæ tuæ salvatio*, scilicet, quatuor Evangelia, sunt salvatio populi tui. Evangelia quadrigæ dicuntur propter quatuor de Christo prædicata, nativitatem, passionem, resurrectionem et ascensionem.

Et per eos equos *suscitans suscitabis* continue *arcum tuum*, id est veterem legem, quæ prius erat inutilis ad litteram intellecta : modo per legem novam intendisti, et quasi chordam in arcu posuisti, et ad notitiam multorum direxisti : et etiam suscitabis *juramenta*, id est firmas promissiones, *quæ locutus es* non uni tantam, sed multis *tribubus*, sicut Isaac et Jacob, et aliis, dicendo : *In semine tuo benedicentur omnes tribus terræ* (*Gen. xxii*), vel omnes gentes.

Fluvios scindes. Et per illam doctrinam legis scitatum *scindes*, id est falsificabis, *fluvios terræ*, id est abundantes doctrinas terrenorum, qui volunt negare partum virginis, et alia hujusmodi ; et cum ita *scindes*, *viderunt te aquæ*, id est in multisea sapientia affluentes ; et ipsi quidem dicti *montes* pro superbia, *doluerunt* pro falsificata mortificata sapientia ; et illis infirmatis, *gurges aquarum transiit*, id est, abundantia impetus tuæ doctrinæ per omnes illorum cavillationes inviolata transiit, usque ad terminos mundi.

Et in illo transitu *abyssus* in sæculari scientia profundissimi, ad detinendum *dedit vocem suam*, id est falsam disputationem ; et cum per fallaces disputationes non posset vincere *altitudo*, id est superbi et potentes, *levavit manus suas* percutiundo.

Sed tamen *sol*, id est ipse Christus, et *luna*, id est Ecclesia, contra illos impugnantis firmiter *steterunt in habitaculo suo* in soliditate mentis suæ ; et per hoc quod ita steterunt, *ibunt gentes ad fidem in luce sagittarum tuarum*, id est apostolorum, et maxime *ibunt in splendore fulgurantis hastæ tuæ*, id est per prædicationem Christi, qui fuit quasi fulgurans hasta ad comparisonem sagittarum.

Et hoc mitibus et pacificis verbis illi noluerunt converti, tu vero *conculcabis* et convincendo *convertes terram*, id est illos terrenos, in *fremitu*, id est in fremente et violenta prædicatione, et *obstupescies*, id est istupidas et immobiles quantum ad priora opera reddes illas *gentes gentilitati deditas in furore*, id est, in furenti et comminanti prædicatione, quando comminaberis infernales pœnas.

Et tum bene poteris facere, quia cum tu prius esses in occulto, paucis cognitus, modo per incarnationem Filii *egressus es in salutem* multorum, valens in salutem *populi tui*, in salutem cum *Christo tuo*, quasi diceret, per Christum dabis illam salutem.

Populo tuo es in salutem, sed *caput*, id est diabolum, *percussisti de domo matris*, id est de cordibus malorum ; et *ipsum fundamentum ejus*, id est illos in quibus fortiter erat fundatus, *denudasti* ab illo diabolo *usque ad collum* ipsius diaboli vincendum et puniendum æternaliter : per simile loquitur, sicut aliquis captivus, qui ad poenam ducitur per collum ligatus.

Et interim tamen dum non dimittis ita æternaliter *maledixisti sceptris ejus*, id est minuisti potestatem ejus, quam prius exercebant in omnes ; et *maledixisti capiti bellatorum ejus*, id est illis principibus, qui inter bellatores et persecutores sunt capita et majores : capiti dico et sceptris *venientibus ad dispergendum me ut turbo mare* concutit.

Ipsi veniunt ad dispergendum, sed nihil lucri habentur : quia si occidunt corpus, animam occidere non possunt (*Matth. x*) ; hoc dicit : *Exsultatio eorum persequentium me*, sicut exsultatio *ipsius*, qui *derat pauperem in abscondito loco* ; et cum ille prius credidisset illum esse divitem, et per mortem illius

æ habiturum divitias, illo interfecto, recognoscit A pauperem esse, et ideo nihil esse lucratum.

Viam. Vere exultatio eorum inanis est, quia per medium eorum persecutorum *fecisti equis tuis*, id est sanctis te ferentibus, *viam* et *transitum in mari*, id est in mundo, scilicet, *in luto aquarum multarum*, in loco ubi sunt aquæ multæ, carnales concupiscentiæ, quæ generant lutum, in quo pedes affectionum affiguntur, sed sancti bonarum planta affectionum utrum hujusmodi egrediuntur.

Audivi. Quasi diceret, sancti transeunt, sed tamen in hac via tribulantur graviter; hoc dicit: *audivi* quid in hac via contra transeuntes machinentur, et *center meus*, id est infirmitas carnis meæ, *conturbatus est* ex fragilitate carnis meæ, et *labia mea contremuerunt*, id est in timore carnis annuntiaverunt B verbum Dei a voce illorum audita, id est intellectus quas illi præparabant.

Ingradiatur. Caro timuit, sed tamen non ideo cessabo, potius *ingradiatur putredo* etiam subter me corruptio in ossibus meis usque etiam ad ossa; et ipsa putredo etiam *subter me scateat*, hoc est, ante permitterem me ita affligi, ut vermes de corpore meo effluerent.

Ideo patior, *ut in die tribulationis* quando illi persecutores torquebuntur in inferno, *requiescam* et *ascendam* in cælum *ad populum accinctum nostrum* ad consortium illorum, qui fuerunt populus noster, id est nobis in fide et operibus similes, qui fuerunt in hac vita bene succincti et præparati.

Ficus. Et vere tribulantur, omnia enim bona quæ in hoc mundo amaverunt, ibi perdent: quod exsequitur per partes terrenorum: *Ficus enim non florebit, et non erit germen in vineis.*

Mentietur opus olivæ, et arva non afferent cibum.

Abscindetur de ovili pecus, et non erit armentum in præsepibus.

Ego autem. Illi suis bonis perditis contristantur, ego autem adepta beatitudine *gaudebo in Domino, et exultabo in Deo Jesu meo.*

Et idem *Deus Dominus est fortitudo mea* in hoc præsentem, et *ponet* in hac vita *pedes meos quasi cervorum*: ita cito ascendere faciet, sicut cervus cito ascendit, et *deducet me victor* in futuro *super excelsa cæli in psalmis canentem.*

CANTICUM MOYSI.

Audite, cæli. Prædixerat Dominus (*Deut. xxxii*) Moysen moriturum esse, et post mortem suam Israel in terram promissionis inducendum, et ibi peccaturum, ut et alienos deos adoraret, quare mirabiliter Deus eos affligeret: quare ne videretur ex impotentia Dei esse, qui prius protexerat eos, præcepit Dominus scribi, illud contingere propter peccata sua, non propter Dei impotentiam, qui peccantes affligit, et ab inimicis permittit conculcari; et ideo scribi voluit, ut etiam de sequentibus idem crederetur, quod quando puniuntur, et a Deo deseruntur, pro peccatis est eorum: neque debet Deo

imputari, qui si non peccarent, custodiret eos. Enumerat autem hic Moyses bona quæ Deus fecit eis, et e contra mala quæ ipsi reddiderunt ei, etiam postquam tot periculis ereptos induxit in terram promissionis, unde meruerunt graviter puniri, et ab hostibus conculcari. In prima parte ostendit hæc quæ hic docet, valde esse utilia, unde tam majorum quam minorum invocat testimonium; et hoc est.

Audite, cæli, quæ loquar, audiat terra verba oris mei: quasi diceret: Omnes audiant, et cognoscentes verum esse approbent, et posteris annuntient.

Concrescat in pluviam doctrina mea. Ecce quod utile est, corda auditorum sterilia concrescere facit et secundari, sicut aqua terram; *fluat ut ros eloquium meum* ad utilitatem iterum terrenorum, qui de judiciis Dei male sentiunt.

Quasi imber super herbam, et quasi stillæ super gramina, quia nomen Domini invocabo; quasi diceret: Omnes audire debetis, quia invocabo testimonium eorum quæ dico, nomen Domini.

Date. Hic incipit narrare, quæ bona fecit illis, unde prius invitat eos ad bene operandum; et hoc est: *Date magnificentiam Deo nostro*, id est extollite quantum ad vos, eum qui in se magnus est, quod debetis, quia omnia *opera Dei perfecta sunt*, in omnibus quæ fecit est perfectio, et omnes *vix ejus* quibus venit ad homines sunt *judicia* recte disposita, etsi quædam occulta.

Deus fidelis, et absque ulla iniquitate: commendat eum, *justus etiam est Deus, et rectus hoc est, vix ejus.*

Vel si justus et rectus, *peccaverunt ei* quia etiam illi qui justus videntur, peccatores sunt comparatione: et non, id est, nunquid etiam *Filii ejus* sunt in sordibus? Sunt utique, etiam illi qui videntur filii. Vel sic: Justus est, rectus est Dominus, et non filii peccaverunt ei, et illi non filii ejus sunt in sordibus.

Generatio prava et perversa. Increpatio: quasi diceret: Illi non filii sunt prava generatio, *hæccine reddis Domino, popule stulte et insipiens?* Mala scilicet et perversa.

Nunquid non ipse est Pater tuus? Quasi diceret: Non deberes hæc reddere, quia Pater tuus multa fecit tibi; et hoc est: *qui possedit te* regendo, et *fecit et creavit te.* Præposterus ordo.

Memento dierum antiquorum in quibus bona exhibuit, *cogita generationes singulas* quibus singulis bene fecit.

Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi majores tuos post Abraham, Isaac, deinde Jacob, et sic per singula, et *dicens tibi* bona quæ fecit antiquis.

Quando dividebat. Subdit quæ fecit, scilicet quando Altissimus dividebat gentes: non ante constitutionem turris legitur facta divisio gentium, sed tunc cepit: et quot fuerunt capita et principes in gigantibus illis, tot divisiones linguarum factæ sunt in eis. In Hebræo, et in suis remansit lingua Hebræa, quia

non consensit aliis. Postea adeo imminutus est ille numerus colentium unum Deum, ut tempore Abrahæ vix invenirentur duodecim. Ipsi etiam dictum est. *Exi de terra tua, et de cognatione tua* (Gen. xii); et hoc est: quando Altissimus dividebat gentes, id est, quando separabat filios Adam per linguarum varietatem facta est separatio illa: et quando constituit terminos populorum. Suspensive usque illuc: Pars autem Domini, etc., secundum linguas terminantur populi, per quas est principalis divisio, quod post ea sub eadem lingua divisi sunt populi: sub divisione juxta numerum angelorum Dei ponunt alii, quia singulis populis delegati angeli ad custodiam, et juxta numerum illorum angelorum est numerus populorum majorum; et etiam infidelibus populis delegantur angeli ad custodiendum primam naturam in illis, quæ bona est creatura Dei. An unusquisque homo habeat angelum, non est certum nobis, is est sensus, juxta numerum filiorum Israel ut angeli vocentur filii Israel. Vel, juxta numerum filiorum Israel, quia tot animas induxit Israel, id est Jacob, in terram Ægypti, scilicet septuaginta, id est, tot sunt varietates linguarum, et secundum linguas populorum.

Pars autem Domini. Quasi diceret: Alios sub angelis constituit, sed *populus Domini est pars ejus*, quia enim spiritualiter quasi in manu sua custodivit, cui tamen familiarem suum Michaellem delegavit, et Jacob. Hic est ille *populus funiculus hæreditatis ejus* quem sibi inhabitandum elegit.

Invenit. Subdit adhuc bona quæ fecit populo illi, *invenit eum in terra deserta* Abraham Huz Chaldæorum populum suum in Ægypto, in loco horrois, scilicet deserto, et *vastæ solitudinis circumduxit eum et docuit, et custodivit quasi pupillam oculi sui. Sicut aquila, provocans ad volandum pullos suos, et super eos volitans* ne vel calor, vel ventus noceat eis, sic Deus facit suis, *expandit longe alas suas, protectiones, et assumpsit eum, atque portavit in humeris suis.*

Dominus solus ejus fuit; quasi diceret: Ipse totum fecit, et non erat cum eo populo *Deus alienus.* Postquam enim venit ad deos alienos, destructus est.

Constituit eum super excelsam terram Hierusalem, quæ in vertice est, vel Ecclesiam, ut ibi *comederet fructus agrorum* tam corporales quam spirituales.

Et ut sugeret mel de petra, et si ad litteram sit lapidosa terra illa, tamen abundat ibi mel, et invenitur in arundinibus: de significato patet, *oleumque de saxo* quia inter saxa oleæ crescunt.

Butyrum corrupte, quasi bovis caseum, *de armento* butyrum doctrina majorum et *lac de ovibus* doctrina in minoribus, *cum adipe interiori devotione, agnorum et arietum* majorum et minorum *filiorum Basan.* Terra Basan pascuosa est, et est ultra Jordanem, in quibus tribus duæ habitaverunt.

Et hircos per quos pœnitentes significantur, *cum medulla tritici, et sanguinem uvæ biberent,* ad litteram sunt rubicundæ: mysticum patet.

Incrassatus cum sic abundaret, *superbivit in diis alienis,* id est idolis a Deo diversis.

Deum qui te genuit dereliquisti, et oblitus es Domini creatoris tui. Inrepatio interposita.

Vidit Dominus, et ad iracundiam concitatus est, quia provocaverunt eum filii et filia.

Narrationem repetit. Vidit mala quæ faciebant, et ait: *Abscondam faciem eam ab eis;* prius illuminabat, dum facies sua ad eos erat conversa; sed faciem abscondit, dum auxilium subtrahit; et *considerabo novissima eorum,* quia præcipitantur in gravissima mala.

Et merito, quia *generatio perversa est, et infideles filii.*

In eo qui non est Deus, id est, colendo idolum pro Deo quod non est Deus: *in eo qui non est populus,* id est, recipiendo gentes qui non est populus meus.

Hic prophetat conversionem gentium, *in gente stulta,* id est, gentilibus qui stulti erant prius, dum sine cultu Dei vivebant, *irritabo* ut invideant illis receptis ad fidem, *et ardebit usque ad infernum orinans.* In præsentem enim incipit pœna malorum duratur in æternum; neque punit Deus bis.

Propter hoc in idipsum *derorabit terram,* id est terrenos.

Congregabo: multiplicabo.

Fame. Illi in deserto corporali significato per illos spirituali, aves materiales devoraverunt eorum prostratorum in deserto. Dæmones sunt aves, qui devorant spiritualiter.

Traherentium super terram atque serpentium, hoc est, qui sunt serpentes in terrenis et voluptuosis, *foris vastabit eos gladius et intus paror,* ita ad litteram factum est in illis: idem spiritualiter fit, quia exterior affliguntur, interior torquebuntur: *juvenem, nec sexui nec ætati pepercit.*

Et dixi. Cum hæc mala fierent, eis dixi, id est videntes hoc dicere feci: *ubinam sunt?* illi qui prius a Deo potentes fuerunt; *cessare faciam* verba Dei.

Hoc fiet in futuro, *sed interim propter iram inimicorum distuli,* id est propter gentiles qui hoc sibi imputarent.

Gens absque verba Moysi, totum de illis.

Quomodo persequeretur unus mille. Hoc prius faciebant, sed converso modo fit in eis.

Et hoc ideo, quia *Deus* qui prius *suus,* vendidit eos, id est a se alienavit, et *Dominus conclusit eos* inter hostes, ita ut non possint liberari.

Et inimici etiam nostri sunt iudices et testes de hoc, quia nunquam audebant eos invadere, nisi quando sciebant Deum eis iratum propter peccata.

De vinea Sodomorum, est *vinea eorum,* quia de mala radice eorum sunt progeniti, et similes illis; *et botrus,* femininum est, de illis quæ apud Græcos in os desinunt, et apud nos feminini sunt generis, ut synodus, etc.

Nonne hæc condita sunt? Verba Dei, quasi diceret: Hæc quæ fecerunt, non sunt abscondita

nihil in thesauris meis, id est in secretis dispositio- A
ibus.

Tempore convenienter a me disposito ut labatur
eorum, peccent in præsenti.

Juxta est dies, id est prope est, et tempora
quibus punientur festinant adesse, id est appropin-
quant.

Videbit, id est, videri faciet, quod infirmata sit
nanus, id est operatio, vel ad defendendum contra
hostes, et clausi inter muros, ut defenderent se, sci-
licet, fortiores residui minores et debiliores; et di-
cent hæc videntes:

Levabo ad cælum manum, hoc de Christo ascen-
dente, vel de suis quos ascendere facit.

Vivo ego in æternum. Ecce juramentum Dei, et
supponit quid jurat sic.

Si acuero, quod vere erit.

De cruore occisorum, scilicet, inebriabo sagittas,
et de captivitate capitis, id est, qui est caput inimico-
rum: capitis dico nudati tunc omni potestate sua pri-
vati. Verba traeta sunt de hoc quod captivi tonde-
bantur et vendebantur.

Laudate, gentes, populum ejus, quia sanguinem ser-
vorum suorum ulciscetur. Et vindictam retribuet in
hostes eorum, et propitius erit terre populi sui. Glo-
ria Patri et Filio et Spiritui sancto, sicut erat in
principio, et nunc, et semper, et in sæcula sæculo-
rum. Amen.

HAYMONIS

HALBERSTATENSIS EPISCOPI

COMMENTARIORUM IN ISAIAM

LIBRI TRES

Ab eodem auctore dum viveret, multorum additione, quæ in aliis plerisque exemplaribus
desiderantur, passim locupletati et recognitione postrema ad unguem ubique re-
cogniti.

(Coloniæ, per honestum civem Petrum Quentell, anno 1531 a.)

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO

D. CUTBERTO

In Dorren apud Anglos episcopo præstantissimo sive præsuli Duracensi

SUMMÆ AUCTORITATIS VIRO

PETRUS QUENTELL, *chalcographus Coloniensis*

S. P. D.

Franciscus Birckman, bibliopola, communis no-
ster dum vixit amicus, priusquam naturæ Deoque
concedens, rebus etiam excederet humanis, attulit
secum ex Anglia tuo nomine atque etiam ex com-
missione tuæ reverendæ paternitatis Haymonem in
Isaiam prophetam, ab omnibus sacrarum litterarum
studiosis jamdiu desideratum, ut typis illum exara-
rem politioribus. Tuæ igitur celsitudini, tuæque
pietissimæ paternitati doctorem illum orthodoxum,
omnium litteris atque linguis extollendum, in cla-
rissimi tui nominis laudem ac gloriam, jam recens a
me excusum, humiliter ac reverenter dedico. Suc-

B cisivis autem temporibus omnia ejusdem divi Hay-
monis opera, et has quoque in Isaiam enarrationes,
non in parva (ut aiunt) forma, sed in majore potius
ac magis egregia, perque tomos non indecenter
distincta, ad ampliore tuæ celsitudinis honorem
libens impressero. Valeat feliciter in Christo R. T. P.,
cui et hanc opellam, a me suppliciter dedicatam,
boni consulat, mihi que parcat, si vel titulo ejusdem
vel honori, mihi nunc, proh dolor! incognitis, non
ex omni parte satisfecerim. Coloniæ ex officina nostra
litteraria, quarto Idus Februarias, anno post Chris-
tum natum 1531.

* Titulus editionis rarissimæ quam sequimur. Ad
calcem paginæ hæc præterea de auctore nostro le-
guntur: « Porro de auctore non est quod dubites,
lector, cum R. in Christo Pater atque doctissimus
vir Joannes Tritenhemius, Abbas Spanhemensis, in

suo de ecclesiasticis scriptoribus libro testetur,
Haymonem episcopum Halberstatensem tres in
Isaiam libros scripsisse, ita incipientes: *Isaias pro-
pheta nobili prosapia, etc.* »